

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет здоров'я, психології, фізичної культури і спорту
Кафедра психології та педагогіки

ЗАТВЕРДЖУЮ
Декан Факультету здоров'я, психології,
фізичної культури і спорту
Є.О. Павлюк

СИЛАБУС

Навчальна дисципліна **Основи групової психологічної роботи**

Освітньо-професійна програма **Психологія**

Рівень вищої освіти **другий (магістерський)**

Загальна інформація

Позиція	Зміст інформації
Викладач(і)	Подкоритова Лариса Олександрівна
Профайл викладача	Подкоритова Лариса Олександрівна – Кафедра психології та педагогіки (khmnu.edu.ua)
E-mail викладача(ів)	podkorytovaL@khmnu.edu.ua
Контактний телефон	+38(050) 5286419; +38 (068)2075719
Сторінка дисципліни в ІСУ	https://msn.khnu.km.ua/course/view.php?id=8077
Навчальний рік	2022-2023
Консультації	Очні: згідно розкладу; он-лайн: за необхідністю та попередньою домовленістю

Загальна характеристика дисципліни

Статус дисципліни	Форма навчання	Курс	Семестр	Загальний обсяг		Кількість годин						Курсовий проект	Курсова робота	Форма семестрового контролю	
				Кредити ЄКТС	Години	Аудиторні заняття				Індивідуальна робота студента	Самостійна робота, в т.ч. ІРС			Залік	Іспит
						Разом	Лекції	Лабораторні роботи	Практичні заняття						
В	Д	2	3	4	120	42	14		28		78			+	
В	З	2	3	4	120	8	4		4		112			+	

Анотація навчальної дисципліни

Дисципліна «Основи групової психологічної роботи» є важливою практично орієнтованою дисципліною для психологів, оскільки висвітлює основні теоретичні, методичні, організаційні та етичні засади групової психологічної роботи. Групова психологічна робота є ефективною формою психологічної роботи, що використовується в таких основних напрямках діяльності психолога як психологічна корекція і розвиток, психологічна гігієна і профілактика, психологічна реабілітація тощо. Теоретичні знання і практичні навички з дисципліни сприяють підвищенню компетентності психолога.

Мета і завдання дисципліни

Мета дисципліни – теоретичне і практичне ознайомлення студентів з теоретичними, організаційними, методичними та етичними засадами групової психологічної роботи.

Завдання дисципліни: надати студентам знання про особливості групової психологічної роботи; навчити організовувати і проводити групові психологічні заходи.

Очікувані результати навчання

Студент, який успішно завершив вивчення дисципліни, має бути здатним: здійснювати пошук, опрацювання та аналіз професійно важливих знань із різних джерел із використанням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій; робити психологічний прогноз щодо розвитку особистості, груп, організацій; розробляти програми психологічних інтервенцій (тренінг, психотерапія, консультування тощо), провадити їх в індивідуальній та груповій роботі, оцінювати якість; розробляти просвітницькі матеріали та освітні програми, впроваджувати їх, отримувати зворотній зв'язок, оцінювати якість; оцінювати ступінь складності завдань діяльності та приймати рішення про

звернення за допомогою або підвищення кваліфікації; здійснювати адаптацію та модифікацію існуючих наукових підходів і методів до конкретних ситуацій професійної діяльності.

Тематичний і календарний план вивчення дисципліни

№ тижня	Тема лекції*	Тема практичного заняття*	Самостійна робота студента		
			Зміст	Год.	Література
1	2	3	4	5	6
1	Тема 1. Теоретичні засади групової психологічної роботи	Визначення основних правил та умов групової роботи	Самостійно опрацювати опис фаз розвитку групи, лідерство в групі та групові ролі Зробити запис у щоденник спостереження за групою	5	[1, с. 38–40; 2, с. 14–55; с. 68–80; 3, с. 7–14; 4, с. 8–14]
2		Особливості розробки групового психологічного заходу.	Визначити тему та написати анотацію до свого групового заходу Зробити запис у щоденник спостереження за групою	6	[1, с. 228–229; 2, с. 58–64; 3, с. 16–17]
3	Тема 2. Методичні засади групової психологічної роботи.	Психогімнастичне заняття	Розробити груповий захід Зробити запис у щоденник спостереження за групою	8	[2, с. 59–63; 4, с. 17–30; 5, с. 99–102]
4		Вільна групова дискусія	Пройти тестовий контроль за темою 1 Зробити запис у щоденник спостереження за групою	3	[1, с. 142–144; 5, с. 81–92, с. 97–98]
5	Тема 3. Методи і прийоми групової психологічної роботи	Тематичні тренінги	Самостійно опрацювати види про структурованих дискусій і зробити конспект Зробити запис у щоденник спостереження за групою	5	[1, с. 41, с. 139–141, с. 109–110, с. 201; 2, 82–88; 3, с. 15–20; 4, с. 21–24, с. 37–44; 5, с. 81–104]
6		Навчальний тренінг	Самостійно опрацювати питання про види тренінгів. Зробити запис у щоденник спостереження за групою Пройти тестовий контроль за темами 2 і 3	6	[2, с. 82–90; 3, с. 45–49; 4, с. 37–38, с. 41–43]
7	Тема 4. Організаційні засади групової психокорекції	Особливості організації групового психологічного заходу	Зробити оголошення про свій груповий захід або лекцію для соціальної мережі Зробити запис у щоденник спостереження за групою	5	[1, с. 79–80, 163, 209–210, 257; 5, с. 103–104]
8		Особливості ведення психологічної групи	Самостійно опрацювати питання про вимоги до групового психолога Зробити запис у щоденник спостереження за групою	6	[1, с. 272–273; 2, с. 82–90; 4, с. 37–38]
9	Тема 5. Проблеми у груповій роботі і їх вирішення	Стиль ведення психологічної групи	Визначити тему лекції і написати до неї план Зробити запис у щоденник спостереження за групою	5	[1, с. 272–273; 2, с. 82–90; 4, с. 37–38]
10		Способи вирішення окремих проблем у груповій роботі	Підготувати лекцію на обрану тему Зробити запис у щоденник спостереження за групою	8	[1, с. 58–61; 4, с. 25–31, 5, с. 6–13]
11	Тема 6. Види психологічних груп	Елементи тілесно-орієнтованих груп	Пройти тестовий контроль за темами 4 і 5 Зробити запис у щоденник спостереження за групою	3	[1, с. 113–124; 3, с. 30–37; 4, с. 33–35, с. 45–46]
12		Використання методів арттерапії для групової роботи	Самостійно опрацювати питання про поняття та особливості арттерапії	6	[1, с. 228–229; 2, с. 58–64; 3, с. 16–17;

			Зробити запис у щоденник спостереження за групою		5, с. 105-106, с. 125]
13	Тема 7. Етичні засади групової психологічної роботи	Етично складні ситуації у груповій роботі.	Прочитати етичний кодекс психолога. Прочитати етичні кодекс будь-якої професійної психологічних ГО Зробити запис у щоденник спостереження за групою	6	[1, с. 228–229; 2, с. 58–64; 3, с. 16–17; 5, с. 105-106, с. 125]
14		Підсумково-рефлексивне заняття	Зробити висновки за щоденником спостереження за динамікою групової роботи	5	[1, с. 228–229; 2, с. 58–64; 3, с. 16–17; 5, с. 105-106, с. 125]

Політика дисципліни

Організація освітнього процесу в Університеті відповідає вимогам положень про організаційне і навчально-методичне забезпечення освітнього процесу, освітній програмі та навчальному плану. Здобувач вищої освіти зобов'язаний відвідувати лекції і практичні заняття згідно з розкладом, не запізнюватися на заняття, практичні завдання виконувати відповідно до графіка.

Термін опрацювання матеріалу практичного заняття вважається своєчасним, якщо студент опрацював його відповідно до розкладу занять або не пізніше двох тижнів після того, як воно відбулося. Пропущене практичне заняття студент має відпрацювати у встановлений викладачем термін, але не пізніше, ніж за два тижні до кінця теоретичних занять у семестрі.

Здобувачі вищої освіти при вивченні дисципліни можуть користуватись як наявним в аудиторіях кафедри комп'ютерним обладнанням, так і власними пристроями (ноутбуками, планшетами, смартфонами). Власними пристроями можна користуватися як для роботи в системі Moodle, так і для доступу до зовнішніх інформаційних ресурсів, які необхідні для виконання практичних робіт і домашніх завдань.

До практичних занять студент має підготуватися за відповідною темою і проявляти активність. Набутті особою знання з дисципліни або її окремих розділів у неформальній освіті зараховуються відповідно до Положення про порядок визнання та перезарахування результатів навчання здобувачів вищої освіти у ХНУ <http://surl.li/codwt>.

Здобувач вищої освіти виконуючи практичні і самостійні роботи з дисципліни має дотримуватися політики доброчесності. У разі наявності плагіату в будь-яких видах навчальної роботи здобувач вищої освіти отримує незадовільну оцінку і має повторно виконати завдання з відповідної теми (виду роботи), що передбачені робочою програмою (силабусом).

Критерії оцінювання результатів навчання

Оцінювання академічних досягнень здобувача вищої освіти здійснюється відповідно до «Положення про контроль і оцінювання результатів навчання здобувачів вищої освіти у ХНУ». Кожний вид роботи з дисципліни оцінюється за інституційною шкалою. Семестрова підсумкова оцінка визначається як середньозважена з усіх видів навчальної роботи, виконаних і зданих позитивно з урахуванням коефіцієнта вагомості. Вагові коефіцієнти змінюються залежно від структури дисципліни і важливості окремих видів її робіт.

Оцінювання результатів навчання студентів денної форми навчання складається з таких елементів:

- тестовий контроль;
- творчі завдання:
 - лекція-презентації за дисципліною (вибір теми згідно принципу академічної свободи студента);
 - груповий захід;
 - щоденник спостереження за групою динамікою академічної групи

Термін опрацювання матеріалу практичного заняття вважається своєчасним, якщо студент опрацював його відповідно до розкладу занять або не пізніше двох тижнів після того, як воно відбулося. За несвоєчасне опрацювання практичного заняття з неповажної причини студент за позитивну відповідь отримує оцінку «задовільно».

Пропущене практичне заняття студент має відпрацювати у встановлений викладачем термін, але не пізніше, ніж за два тижні до кінця теоретичних занять у семестрі.

Для практичних занять викладач встановлює обов'язковий мінімум оцінок, які має отримати студент впродовж семестру, щоб виконати програму дисципліни.

Структурування дисципліни за видами робіт і оцінювання результатів навчання студентів денної форми навчання у семестрі за ваговими коефіцієнтами

Аудиторна робота		Самостійна робота				Семестровий контроль (залік)	
Творче завдання		Тестовий контроль*		Творче завдання			
1	2	1	2	3	4	1	
ВК**	0,4	0,3				0,3	за рейтингом
							0

Примітки:

* – вказана мінімальна кількість оцінок, які може отримати студент;

**ВК – ваговий коефіцієнт.

**Структурування дисципліни за видами робіт і оцінювання результатів навчання
здобувачів заочної форми навчання у семестрі за ваговими коефіцієнтами**

Аудиторна робота		Самостійна робота здобувача	Семестровий контроль (залік)
Усне опитування	Тестовий контроль	Контрольна робота	За рейтингом
ВК: 0,2	0,4	0,4	0

Примітка: ВК – ваговий коефіцієнт.

Критерії оцінювання за видами робіт

Творчі завдання

Під час оцінювання *творчих завдань* викладач звертає увагу на зміст та оформлення роботи. Так, у *лекцій-презентації* має бути план, теоретична частина, перелік джерел посилання та покликання у тексті лекції на ці джерела. *Груповий захід* має містити анотацію заходу, вступне слово ведучого, опис вправ з обов'язковим посиланням на джерела, з яких вони запозичені, перелік джерел посилання. *Щоденник спостереження за груповою динамікою групи* виконується у вільній формі, але повинен містити висновки в кінці про те, чи відбулися у групі зміни і які. Мета щоденника – навчитися виявляти й усвідомлювати дію групової динаміки. Під час оцінювання увага звертається на виконання усіх пунктів плану самоаналізу, висновки до нього, дотримання вимог до оформлення.

Деталізовані критерії усіх завдань наведені у Модульному середовищі для навчання і методичних вказівках до цього виду робіт.

Протягом вивчення дисципліни «Основи групової психологічної роботи» студент має виконати низку творчих робіт, частина яких включена в аудиторну роботу (лекція-презентація, груповий захід), а частина – у самостійну (оголошення про набір психологічної групи, щоденник спостереження за груповою динамікою академічної групи). Вимоги, шаблони та зразки виконання всіх творчих завдань представлені у Модульному середовищі для навчання та методичних вказівках до дисципліни.

Критерії оцінювання творчих робіт та оформлення творчих завдань

Оцінка за інституційною шкалою	Узагальнений критерій оцінювання творчих робіт
Відмінно	<i>Оформлення</i> – охайне та естетичне. Представлені <i>всі пункти</i> плану до роботи та дотримано всіх вимоги до неї. Проявлена власна творчість і самостійна думка.
Добре	<i>Оформлення</i> – охайне. Випущені окремі пункти і/або порушені 1-3 вимоги до роботи. Елементи творчості і самостійності представлені мало.
Задовільно	<i>Оформлення</i> – неохайне. Завдання виконано не в повному обсязі, але достатньому для демонстрації проведеної роботи. Проявлено репродуктивне, несамостійне мислення.
Незадовільно	<i>Оформлення</i> – неохайне. Завдання виконане в недостатньому обсязі.

Тестовий контроль

Тестовий контроль проводиться в он-лайн режимі у модульному середовищі для навчання MOODLE.

Усне опитування

Оцінювання знань студентів під час усного опитування здійснюється за такими критеріями:

Оцінка за інституційною шкалою	Узагальнений критерій
Відмінно	Студент глибоко і у повному обсязі опанував зміст навчального матеріалу, легко в ньому орієнтується і вміло використовує понятійний апарат; уміє пов'язувати теорію з практикою, вирішувати практичні завдання, впевнено висловлювати і обґрунтовувати свої судження. Відмінна оцінка передбачає грамотний, логічний виклад відповіді (як в усній, так і у письмовій формі), якісне зовнішнє оформлення роботи. Студент не вагається при видозміні запитання, вміє робити детальні та узагальнюючі висновки. При відповіді допустив дві-три несуттєві похибки.
Добре	Студент виявив повне засвоєння навчального матеріалу, володіє понятійним апаратом, орієнтується у вивченому матеріалі; свідомо використовує теоретичні знання для вирішення практичних задач; виклад відповіді грамотний, але у змісті і формі відповіді можуть мати місце окремі неточності, нечіткі формулювання закономірностей тощо. Відповідь студента має будуватися на основі самостійного мислення. Студент у відповіді допустив дві-три несуттєві помилки.
Задовільно	Студент виявив знання основного програмного матеріалу в обсязі, необхідному для подальшого навчання та практичної діяльності за професією, справляється з виконанням практичних завдань, передбачених програмою. Як правило, відповідь студента будується на рівні репродуктивного мислення, студент має слабкі знання структури курсу, допускає неточності і <i>суттєві помилки</i> у відповіді, вагається при відповіді на видозмінене запитання. Разом з тим набув навичок, необхідних для виконання нескладних практичних завдань, які відповідають мінімальним критеріям оцінювання і володіє знаннями, що дозволяють йому під

	керівництвом викладача усунути неточності у відповіді.
Незадовільно	Студент виявив розрізнені, безсистемні знання, не вміє виділяти головне і другорядне, допускається помилок у визначенні понять, перекидає їх зміст, хаотично і невпевнено викладає матеріал, не може використовувати знання при вирішенні практичних завдань. Як правило, оцінка «незадовільно» виставляється студенту, який не може продовжити навчання без додаткової роботи з вивчення дисципліни.

Контрольна робота

Контрольна робота студентів заочної форми навчання включає одне теоретичне питання і практичне завдання (опис клієнтського випадку). Зміст та вимоги до написання та оформлення контрольної роботи подані у методичних вказівках, розміщених у Модульному середовищі для навчання ХНУ.

Критерії оцінювання контрольної роботи студентів заочної форми навчання

Оцінка за інституційною шкалою	Узагальнений критерій оцінювання контрольної роботи студентів заочної форми навчання
Відмінно	Зміст теоретичного питання розкрито повно і грамотно, правильно використано понятійний апарат; логічний виклад відповіді державною мовою; проявлено творчий підхід та самостійне мислення. Поданого належний опис клієнтського випадку (інтерв'ю) із додаванням фото творчого продукту. Дотримані всі вимоги оформлення контрольної роботи. При написанні допущено дві-три несуттєві похибки.
Добре	Зміст теоретичного питання розкрито повно. Показано володіння понятійним апаратом і фаховою термінологією; виклад відповіді грамотний, але у змісті і формі питань можуть мати місце окремі неточності, нечіткі формулювання тощо. Відповідь будується на основі самостійного мислення. Опис клієнтського випадку подана неповно або бракує належного узагальнення. Є фото творчого продукту. Дотримані не всі вимоги оформлення контрольної роботи. Допущено дві-три несуттєві помилки.
Задовільно	Зміст теоретичного питання розкрито неповно. Виявлено знання основного програмного матеріалу в обсязі, необхідному для подальшого навчання та практичної діяльності за професією. Відповідь будується на рівні репродуктивного мислення, слабкі знання структури курсу, допускає неточності і суттєві помилки у відповіді. Опис клієнтського випадку подана неповно, бракує висновків і / або фото творчого продукту. Не дотримано вимог оформлення контрольної роботи.
Незадовільно	Зміст питання і практичного завдання не розкрито. Виявлено розрізнені, безсистемні знання, допущені суттєві помилки у визначенні понять, перекинуто їх зміст, виклад матеріалу хаотичний. Не дотримано вимог оформлення контрольної роботи.

Підсумкова семестрова оцінка за інституційною шкалою і шкалою ЄКТС встановлюється в автоматизованому режимі після внесення викладачем усіх оцінок до електронного журналу. Співвідношення інституційної шкали оцінювання і шкали оцінювання ЄКТС наведені у таблиці.

Співвідношення інституційної шкали оцінювання і шкали оцінювання ЄКТС

Оцінка ЄКТС	Інституційна інтервальна шкала балів	Інституційна оцінка, критерії оцінювання		
A	4,75–5,00	5	Зараховано	Відмінно – глибоке і повне опанування навчального матеріалу і виявлення відповідних умінь та навичок
B	4,25–4,74	4		Добре – повне знання навчального матеріалу з кількома незначними помилками
C	3,75–4,24	4		Добре – в загальному правильна відповідь з двома-трьома суттєвими помилками
D	3,25–3,74	3		Задовільно – неповне опанування програмного матеріалу, але достатнє для практичної діяльності за професією
E	3,00–3,24	3		Задовільно – неповне опанування програмного матеріалу, що задовольняє мінімальні критерії оцінювання
FX	2,00–2,99	2	Не зараховано	Незадовільно – безсистемність одержаних знань і неможливість продовжити навчання без додаткових знань з дисципліни
F	0,00–1,99	2		Незадовільно – необхідна серйозна подальша робота і повторне вивчення дисципліни

Залік виставляється, якщо середньозважений бал, який отримав студент з дисципліни, знаходиться у межах від 3,00 до 5,00 балів. При цьому за інституційною шкалою ставиться оцінка «зараховано», а за шкалою ЄКТС – буквене позначення оцінки, що відповідає набраній студентом кількості балів відповідно до таблиці співвідношення.

Питання для підсумкового контролю з дисципліни

- 1 Поняття групової психологічної роботи. Її особливості.
- 2 Механізми групового впливу.
- 3 Види психологічних груп.
- 4 Вимоги до групового психолога.
- 5 Структура групового заняття і вправи.
- 6 Класифікація групових вправ і методів. Загальні принципи вибору вправ для психокорекційних занять.
- 7 Права клієнта, згідно етичного кодексу психолога.
- 8 Етично особливі ситуації у груповій роботі.
- 9 Відповідальність і компетентність психолога, що здійснює психокорекцію.
- 10 Конфіденційність як обов'язкова вимога професійної діяльності психолога. Границі конфіденційності.
- 11 Зміст професійної кооперації за етичним кодексом психолога.
- 12 Зміст захисту інтересів клієнта за етичним кодексом психолога.
- 13 Загальні етичні вимоги до роботи з психологічною групою.
- 14 Згуртованість групи і групова напруга: визначення і роль у роботі психокорекційної групи.
- 15 Поняття групової динаміки. Її елементи: норми групи, структура групи, групові ролі, лідерство у групі.
- 16 Проблеми у груповій роботі і способи їх подолання: обережна група, стагнація, пошук «козла відпущення», блокади.
- 17 Проблеми у груповій роботі і способи їх подолання: робота з пасивними учасниками, «монополістами» та «залежними».
- 18 Проблеми у груповій роботі і способи їх подолання: втішання, запитання, інтелектуалізація, «моральна перевага».
- 19 Підготовка психолога до організації психологічної групи: що варто врахувати, оголошення, прелімінарна бесіда, добір учасників.
- 20 Розвиток психологічної групи: основні фази.
- 21 Склад психологічної групи. Гомогенні і гетерогенні групи.
- 22 Методичні рекомендації щодо розміру психологічної групи.
- 23 Методичні рекомендації щодо місця, умов, часу,
- 24 Методичні рекомендації щодо тривалості проведення психологічної групи.
- 25 Керівництво психологічною групою: вимоги до керівника групи, його функції і задачі. Помилки у роботі.
- 26 Стили роботи і ролі групового психолога.
- 27 Ко-терапія (ко-тренерство): зміст, переваги і проблеми.
- 28 Методичні рекомендації до групових вправ: вимоги до інструкції; обговорення вправ; участь психолога у вправах.
- 29 Групова дискусія як провідний метод групової психокорекції: поняття, види, загальні вимоги.
- 30 Тренінг як метод групової психологічної роботи: поняття, загальні методичні принципи.
- 31 Тренінг як метод групової психологічної роботи: форми і види тренінгів.
- 32 Навчальний тренінг і його структура.
- 33 Методи роботи у навчальному тренінгу
- 34 Поняття психогімнастики. Структура психогімнастичних занять.
- 35 Поняття групової арттерапії та її особливості.

Рекомендована література

Основна

- 1 Афанасьєва Н. Є., Перелигіна Л. А. Теоретико-методологічні основи соціально-психологічного тренінгу: навч. посіб. / Нац. ун-т цивіл. захисту України. 251 с. URL: <http://surl.li/cqnwi>
- 2 Етичний кодекс психолога. URL: <http://surl.li/cqnwl>
- 3 Кузікова С. Основи психокорекції: навчальний посібник. Київ: Академія. 2021. 336 с.
- 4 Подкоритова Л. О. Рефлексія, самопізнання, психологічна самопоміага: тренінги та арттерапевтичні методики: навч.-метод. посіб. Видання друге, виправлене і доповнене Хмельницький: Центр інноваційної психології та педагогіки Хмельницького національного університету, 2018. 128 с.
- 5 Практикум із групової психокорекції: підручник / С. Д. Максименко, О. О. Прокоф'єва, О. В. Царьков, О. В. Кочкурова. Мелітополь. 414 с. URL: <http://surl.li/cqnwo>

Додаткова

- 6 Енциклопедичний словник з арттерапії / О. Л. Вознесенська, О. М. Скар, О. А. Бреусенко-Кузнецов, О. О. Деркач, Л. В. Мова та ін.; за заг. наук. ред. О. Л. Вознесенської, О. М. Скар. Київ: Золоті ворота, 2017. 312 с.
- 7 Інжигєвська Л. А. Арт-терапевчний тренінг: конспект лекцій та робочий зошит для самостійної роботи з дисципліни / автор-уклад. Л. А. Інжигєвська. Друге видання, доповнене. Київ: Педагогічна думка, 2018. 184 с.
- 8 Карпенко Є. Основи психотренінгу: навч. посібник. Дрогобич, 2015. 78 с.
- 9 Ключанова О., Подкоритова Л. Новотвір: матеріали арттерапевтичного онлайн марафону: методичні вказівки до проведення. Хмельницький: ВГО «Арт-терапевтична асоціація»; Центр інноваційної педагогіки та психології Хмельницького національного університету, 2022. 48 с.
- 10 Кузікова С. Б. Теорія і практика вікової психокорекції: навчальний посібник / С. Б. Кузікова. 2-ге видання, перероблене, доповнене. Суми: Університетська книга, 2020. 304 с.
- 11 Психологічна енциклопедія / автор-упорядник О. М. Степанов. Київ: Академвидав, 2006. 424 с.
- 12 Скарбничка арттерапевта: практикум / за заг. ред. М. Б. Перун, О. М. Цимбали. Львів, 2019. 84 с.
- 13 Цілющі сили природи: еко-арттерапія: науково-практичні нариси. Вознесенська О. Л., Подкоритова Л. О. (ред.). Київ: ФОП «Назаренко Тетяна Вікторівна», 2021. 188 с.
- 14 Karolak W. Arteterapia. Sacrum I profanum. Warszawa: Difin SA, 2018. 157 s.